

Discussion of the origin of modern human physical type

The article notes that the Ukrainian science in the field of anthropogenesis enough deals with problems of human origin both in Ukraine and in the world, although in the second half of XX – beginning of XXI century made a lot of new discoveries, and accumulated a lot of clothing material in this area, which requires a current of reflection and generalization, to which this publication aims

We consider the discussion on the definition of the appearance of a direct ancestor of Homo sapiens (wise man), problems of participation of the European archanthropines (Heidelberg humans and Neanderthals) in the formation of modern man. Analyzes new approaches in science anthropogenesis angle criticism theories mono- and polycentric, decen- tres in human evolution, the origin and development of human races and settling the world of humanity. In this context, characterized by the theories and views of famous anthropologists V. Alekseev, Y. Roginskii, A. Zubov, P. Andrews, A. Wilson, L. Schott and others.

It is noted that adopted in XIX – the first half of the XX century know- ledge and views on anthropogenesis in general, including the origin of Homo sapiens, are destroyed or disproved as a result of new discoveries and findings which, in particular, confirm the thesis that the cradle of the formation of the modern man can only be the African continent.

Key words: anthropogenesis, Homo sapiens, monocentres, po- lycentric, race theory.

Отримано: 25.11.2016

УДК 930.1:94(477.4)1795/1858:323.1

А. Л. Богуцька

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 1795-1858 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ

У статті здійснена спроба провести короткий аналіз серед наявної джерельної бази та охарактеризувати внесок істориків і краєзнавців у вивчення проблеми етнонаціонального та етнодемографічного розвитку Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття. Проаналізовано три основні етапи історії вивчення етнонаціонального та етнодемографічного розвитку Правобережжя на які звертали увагу дослідники, вивчаючи дану проблематику. Адже крок за кроком нагромаджувався фактичний науковий матеріал і росло теоретичне розуміння того, як в умовах Російської імперії зростала чисельність населення Правобережної України, які чинники на збільшення кількості мешканців впливали, які були тенденції та особливості етнонаціональних та етнодемографічних змін. Звернена увага на окрему групу праць сучасних істориків, до якої відноситься навчальна література, що має концептуальне, методологічне значення. Для успішного розв'язання поставлених завдань і досягнення сформульованої мети було опрацьовано значне коло історичних джерел, зокрема, джерельну базу роботи складає комплекс різноманітних

за походженням і змістом джерел: серед них архівні документи і матеріали; урядові документи Російської імперії, опубліковані в ПСЗРИ-I, II; статистичні документальні та документальні збірники, періодична преса XIX ст. Зроблено частковий аналіз документів Державного архіву Хмельницької області та Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, які склали основу джерельної бази дослідження.

Ключові слова: Правобережна Україна, етнонаціональний процес, етнодемографічний розвиток, декласація, історіографія, джерельна база.

Останнім часом світ побачило чимало наукових праць з історії України та її великих регіонів, в яких розкриті ті чи інші аспекти суспільного розвитку в умовах Російської імперії. Науковий інтерес до проблеми і її актуальність визначається, з одного боку, її невивченістю в сучасній вітчизняній і зарубіжній історіографії, з іншого – тим, що саме на межі XVIII–XIX ст. у Правобережній Україні відбулися не тільки істотні інкорпораційні, а й важливі суспільні та геополітичні зміни, які вплинули на розвиток усіх її сфер суспільного життя. Тим більше, що в минулому України загалом і Правобережної України зокрема, цей період був переломним і посів особливе місце в її історії.

До питань про етнонаціональний та етнодемографічний розвиток України загалом і її Правобережжя зокрема звертались дослідники впродовж більш як півтора століття. У більшості випадків проблема не була предметом наукових студій. Разом з тим, крок за кроком нагромаджувався фактичний науковий матеріал і росло теоретичне розуміння того, як в умовах Російської імперії зростала чисельність населення Правобережної України, які чинники на збільшення кількості мешканців впливали, які були тенденції та особливості етнонаціональних та етнодемографічних змін тощо.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб провести історіографічний огляд створеної наукової продукції, охарактеризувати, а також узагальнити найбільш висвітлені аспекти та окреслити нерозкриті в літературі питання.

Передусім, зазначимо, що процес вивчення історії етнонаціонального та етнодемографічного розвитку Правобережної України упродовж кінця XVIII – кінця 50-х рр. XIX ст. можна умовно розділити на три основних етапи:

На першому з них, який охоплював перші десятиліття XIX – початок XX ст. й відзначився утвердженням раціонально-прагматичної концепції історії Росії та зародженням і становленням української історичної науки, відбулося напрацювання значного фактичного матеріалу. Зробили це переважно російські та польські дослідники (О. Воронін, В. Ключевський, О. Корнілов, М. Коялович, М. Романович-Славатинський, В. Семевський, В. Стройновський, В. Тарновський та ін.), намаганням обґрунтувати приналежність Правобережжя їхнім державам. Водночас, це доба еволюції української історіографії, представленої такими

колеритними особистостями, як: М. Максимович, М. Костомаров, В. Антонович, М. Драгоманов, М. Грушевський й багатьма іншими дослідниками вітчизняного минулого, поява яких, за оцінкою відомого вченого В. Кравченка, виявилася важливою домінантою пробудження та розвитку національної самосвідомості, забезпечення спадкоємності історико-культурного процесу в умовах бездержавності [27, с.3].

Другий період наукових студій проблеми припав на радянські часи і представлений такими російськими істориками, як: М. Дружинін, М. Єрошкін, І. Ковальченко, Л. Мілов, М. Рожкова, О. Соловйова, М. Шумілов тощо; українськими – П. Клименко, О. Баранович, І. Гуржій, Т. Дерев'янкін, А. Коваленко, М. Корнілович, В. Маркіна, М. Слабченко, Є. Шашевський та ін. Дотримуючись марксистсько-ленінської доктрини та формаційного підходу, вони пояснювали етнодемографічні та етнонаціональні зміни в Правобережній Україні в межах складової Російської імперії й акцентували увагу на кількісних характеристиках виключно з позицій позитивного впливу самого факту й перебування регіону в складі Російської імперії. Як результат, етнонаціональний і етнодемографічний аспект регіону опинився в числі найменш вивчених проблем українського минулого. Виключення склали праці Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблина, які були змушені залишити Україну й працювати за межами батьківщини. Однак їх праці повернулися на Батьківщину тільки на початку 90-х рр. XX ст.

Третій, сучасний чи плюралістичний період, початок якому поклали демократичні процеси та проголошення державної незалежності України, вирізняється істотною активізацією уваги до етнонаціональних і етнодемографічних питань у контексті переосмислення минулого на сучасній методологічній основі. В останні роки чільне місце посідають дослідження таких вітчизняних істориків, як: М. Бармак, І. Гирич, О. Донік, Г. Казьмирчук, Ю. Поліщук, А. Пономарьов, О. Реєнт, В. Романцов, В. Сарбей, В. Смолій, Т. Соловйова, В. Степанков, А. Філінюк, В. Шандра, Н. Щербак та ін. Помітну роль у вивченні проблеми відіграють дослідження представників української діаспори, зокрема: В. Вериги, І. Лисяка-Рудницького, З. Когута П.-Р. Магочія, С. Плохія. Для останнього періоду характерним є не лише істотне кількісне зростання праць, у яких створено достатньо великий інформаційний ресурс, а й зростаюча тенденція до об'єктивного осмислення важливого питання як у контексті колоніального становища, так і витоків національного відродження й початку формування української нації.

Останнім часом помітно активізувалася увага до етнонаціональних і етнодемографічних проблем Правобережної України в умовах Російської імперії з боку зарубіжних дослідників, у тому числі: російських Є. Анісімова, О. Большакова, Л. Горизонтова, М. Долбілова, О. Єлісеєвої, А. Кошмана, Л. Лисенка, О. Манько, Б. Миронова, О. Міллера, Б. Пономарьова, А. Ремнева; француза Д. Бовуа, англійця Н. Дейвіса, австрійця А. Капелера тощо.

Серед українських вчених чи не найбільшим знавцем етнонаціональних аспектів минулого, в тому числі історії Правобережжя кінця XVIII – половини XIX ст. і фундатором джерелознавчої бази з цих питань, був перший ректор Київського університету М. Максимович [30, с.245], який не лише очищав джерела української історії (переважно літописні) та побудовані на них праці від помилок, хиб і викривлень, а й творив «цеглини для майбутньої побудови південноросійської історії» [13, с.4]. До етнонаціональних студій українського Правобережжя після поділів Речі Посполитої звертався М. Костомаров [25, с.23]. З-поміж його праць особливий інтерес представляє «Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей», де наголошено, що з 1795 р. російський царизм відверто нехтував інтересами України, самовладно розпоряджаючись її економічним і військовим потенціалом, поширив на регіон подушний податок й включив до імперської фінансової системи [26, с.302]. Найбільш помітне місце з вивчення проблеми посідає наукова спадщина фундатора київської школи істориків В. Антоновича, що заклала фундамент для розвитку наукових знань про Правобережну Україну наприкінці XVIII – в 50-х рр. XIX ст. [25, с.105]. У розвідці, присвяченій вивченню селян цього українського регіону [11], вчений на конкретному фактичному матеріалі показав соціально-класове становище селянства, непомірні повинності, які воно змушене було виконувати; охарактеризував причини і динаміку масових втеч із його середовища на південь України тощо [13, с.63-64]. Великий за обсягом і значенням фактичний матеріал про Правобережжя досліджуваного періоду містить його ґрунтовна праця з історії Західної та Південно-Західної Росії [12], де розкриті суспільно-політичні і економічні аспекти та складна палітра етнорелігійного життя. Чималий масив статистичної інформації накопичений у його працях «Про походження шляхетських родів Південно-Західної Росії», «Про міста в Південно-Західній Росії», «Про промисли Південно-Західного краю у XVIII столітті».

Підвищений інтерес викликають монографії І. Гуржія [19; 20; 21], в яких йдеться не лише про розклад феодальних відносин, зародження робітничого класу, розвиток товарного виробництва і торгівлі у Наддніпрянській Україні, в тому числі й правобережних землях, а й про боротьбу селян проти національного гноблення та нещадної експлуатації з боку держави та польських магнатів [18].

Для розуміння проблеми етнонаціонального та етнодемографічного розвитку Правобережжя після його приєднання до Російської імперії неабияке значення мають праці відомого українського дослідника історії XIX – початку XX століття В. Сарбея. Так, у статті «Роздуми з приводу фундаментальної історії України» [35] історик показав, що національне відродження XIX – початку XX ст. було спричинене брутальним знищенням російським царизмом української державності і розгортанням колонізаторського наступу проти духовного ества українського народу.

На особливу увагу заслуговує насичена статистичними даними монографія київського історика В. Романцова [33], присвячена

проблемі обчислення, розвитку та розселення українського етносу на своїх одвічних землях і аналізу змін у національному складі населення України у складі сусідніх метрополій та політики держав-загарбниць упродовж XVIII–XX ст. Автор простежує зростання народонаселення в Правобережній Україні з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних причин; відзначає тенденцію до зменшення питомої ваги українців у складі її мешканців; зазначає, що на кількість і частку українців вплинув потік переселенців на Південь і Північний Кавказ, а також справедливо вказує, що п'ята ревізія у 1795 р. була останньою, в якій виділялися українці як окремий етнос регіону.

Зацікавлення викликає монографія Н. Щербак [41], де на широкій джерельній базі комплексно досліджено тенденції та особливості вирішення російським самодержавством національного питання в Правобережжі, простежено на прикладі регіону врегулювання «польського питання» центральними та місцевими органами влади, а головне детально розглянуто українське національне відродження в контексті суспільно-політичного розвитку України від кінця XVIII до середини XIX ст.

Про складну класову структуру суспільства, поглиблення май-нової нерівності та господарську диференціацію Правобережної України чимало цінного містить монографія Г. Казьмирчука та Т. Соловйової [24]. В праці на широкій документальній основі ґрунтовно простежено тенденції зростання грошового господарства та утвердження диктатури шляхетського стану над іншими категоріями населення, зокрема, над міщанством і селянством.

Окрему групу праць сучасних істориків становить навчальна література, що має концептуальне, методологічне значення. Насамперед, це «Історія України: нове бачення» [22], підготовлена за редакцією академіка НАН України В. Смоля. Її автори, зокрема, виділяють напрями економічної, культурної та політичної експансії, колонізаторську та національну політику царизму, зміни в соціальній структурі міського населення регіону за рахунок збільшення росіян, поляків і євреїв, панування у торгівлі промисловими товарами російського купецтва, хоча воно поступалося єврейській за кількістю та капіталом.

Безпосередньому розкриттю проблеми інкорпорації Правобережжя до Російської імперії на межі XVIII–XIX ст. присвячена монографія та низка статей професора А. Філінука [37–40]. В них обґрунтовано, що в регіоні після приєднання до Росії розпочався глобальний за суттю, значенням і наслідками процес входження в нову метрополію, яке вибудовувалося на пріоритеті імперських інтересів, а своїм наслідком мало погіршення становища корінних мешканців краю.

Висвітленню історії становлення і розвитку інституцій Російської імперії в Правобережній Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., з'ясуванню особливостей їх структури та формування кадрового складу, а також аналіз основних тенденцій адміністративної політики російських імператорів у цьому регіоні присвячено дослідження М. Бармака [14].

Досить цінною для висвітлення проблематики етнонаціональних трансформацій в Правобережжі є праця Ю. Поліщука [32], в якій розкрито особливості політики Російської імперії щодо національних меншин Правобережжя України наприкінці XVIII – на початку XX ст. Проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники політики російського царату в етнічній сфері, простежено основні принципи соціально-економічної, освітньої, церковно-релігійної політики Російської імперії та її вплив на етнодемографічні та етносоціальні процеси, становище поляків, росіян, євреїв, німців і чехів регіону.

Для проведення порівнянь у соціально-становій сфері регіонів Правобережної України певний інтерес викликає праця С. Лисенка та Є. Чернецького [28], у якій простежено соціальну історію правобережної шляхти протягом кінця XVIII – першої половини XIX ст., та приділено велику увагу процесам легітимації та декласації дрібної шляхти Поділля, російському законодавству та урядовим заходам щодо інкорпорації цієї кількості тисячної групи до соціальної структури Російської імперії.

Із числа досліджень української діаспори привертає увагу праця П.-Р. Магочія [29], де через призму концепції численних лояльностей і виключеної ідентичності представлено достатньо вдалий синтез минулого українського народу та української держави як історію всіх народів, які в різні часи населяли територію сучасної України.

Спробу проаналізувати зміни в кількості та розміщенні населення, його кількості та якості наприкінці XVIII–XIX ст. було зроблено В. Кабузаном, С. Троїцьким [23], представлені ними таблиці репрезентували цікаву інформацію про чисельність легітимних шляхтичів, українців на території Правобережної України. Слід також виділити роботи Я. Водарського та А. Рашина [17], П. Ридзюнського [34], в яких розглядаються зміни чисельності населення, формування нових класів. З-поміж праць сучасних російських дослідників помітно виділяється монографія Б. Миронова [31], де на основі широкого статистичного матеріалу в сукупності з етнографічними даними про основні демографічні процеси в Росії автор прийшов до висновку, що серед російського населення до 1860-х рр. існувала сама марнотратна, неефективна, екстенсивна модель відтворення населення.

У книгах Даниєля Бовуа [15-16] відображено урядові рішення щодо декласації дрібної шляхти, офіційну статистику про саму її декласацію та розчинення в середовищі українського селянства та міщанства, представлений об'єктивний погляд автора на стан магнатерій в умовах розгортання соціальних репресій проти шляхетства Правобережної України в 30-х – на початку 60-х рр. XIX ст.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що у вітчизняній і зарубіжній історичній літературі склалась практика, відповідно до якої численні події, економічні та політичні явища закривали в свідомості дослідників минулого інтерес до питань етнонаціонального та етнодемографічного розвитку Правобережжя, які виступали системоутворюючими складовими суспільного життя на тому та

наступних етапах нашого минулого. Іншими словами, питання про те, як споконвічні українські землі ставали неукраїнськими за рахунок демографічних змін поки що залишалися поза науковими інтересами істориків. Як результат, цілісна соціальна історія нашого народу і такого великого регіону України, як Правобережжя, досі в науковій літературі мало висвітлена. Практично не має жодної наукової розвідки, присвяченої дослідженню етнонаціональним та етнодемографічним трансформаціям у Правобережній Україні від часів її приєднання до Російської імперії. Разом з тим, у житті корінних мешканців регіону за більш як півстоліття відбулись істотні етнонаціональні та етнодемографічні трансформації, зумовлені такими політичними чинниками, як поділи Речі Посполитої, включення в склад північно-східної держави, політика інкорпорації великого українського регіону в її суспільно-політичне, соціально-економічне та духовно-культурне життя, які визначили його приналежність до іншої метрополії та докорінно змінили загальну біографію корінних мешканців.

Для успішного розв'язання поставлених завдань і досягнення сформульованої мети опрацьовано значне коло історичних джерел. Джерельну базу роботи складає комплекс різноманітних за походженням і змістом джерел: серед них архівні документи і матеріали [1; 2]; урядові документи Російської імперії, опубліковані в ПСЗРИ-I, II [4]; статистичні документальні та документальні збірники [5], періодична преса XIX ст. [6].

Основу джерельної бази дослідження склали документи Центрального державного історичного архіву України в м. Києві та Державного архіву Хмельницької області. Зокрема, важлива інформація про станові трансформації на Правобережжі, їх особливості та розгорнуту характеристику сформовано з документів і матеріалів фонду 442 «Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора» ЦДІАУ. Особливу цінність для висвітлення проблеми становлять щорічні звіти Подільського цивільного губернатора перед імператором і урядовим сенатом про соціальний, економічний розвиток губерній.

Про врахування структурно-соціального аспекту в різних сферах суспільного життя Подільської губернії чималий фактичний матеріал ми почерпнули в камеральних і топографічних описах фондів Державного архіву Хмельницької області [3].

Завдяки вивченню, вміщених у Повному зібранні законів Російської імперії (далі – ПСЗРИ-1) законодавчих і нормативно-правових актів нам вдалось простежити та осмислити правове поле, в якому відбувалися соціально-станові процеси на Правобережжі з кінця XVIII і до кінця 50-х рр. XIX ст. в умовах Російської імперії. Аналіз документів дозволив відтворити цілеспрямоване посилення позицій росіян через утвердження в різних установах місцевої влади і самоуправління, перерозподіл власності на свою користь, створення пільг і привілеїв, включаючи поляків, євреїв та інших іноземців для забезпечення впливу й перетворення регіону у важливу складову політичних, національно-культурних і духовно-релігійних

відносин. Інформаційні можливості законів і багатьох нормативних актів Російської імперії стали джерелом вивчення шляхів і засобів діяльності центральних і місцевих органів влади, спрямованої на підпорядкування внутрішнього життя українців, поляків, євреїв, вірмен імперським цілям, посилення контролю за політичною, господарською, релігійною та культурною сферами. Аналіз низки документів «Полного собрания законов Российской империи» також допоміг осмислити як змінювалося на користь росіян правове поле соціально-структурних відносин. Скажімо, вже з перших іменних указів імператриці Катерини II та її наступників Павла I, Олександра I і Миколи II стає відомо, що вони все робили задля перетворення нових підданих у слухняних виконавців їхньої волі, забезпечення перерозподілу сфер діяльності на свою користь.

Разом і архівними матеріалами, неабияку статистичну інформацію про зміни в народонаселенні губерній Правобережжя містять видання В. Гульдмана [7], Ю. Сіцінського [36], Л. Похилевича [8], І. Фундуклея [9], багатьох інших дослідників, що дозволяє простежити на їх конкретних даних і з'ясувати, в чиїх інтересах вони здійснювалися.

Цікавими для висвітлення теми виявились воєнно-статистичні огляди Російської імперії, які регулярно видавалися у Санкт-Петербурзі в 40–50-х рр. XIX ст., що містять численні статистичні дані про Правобережну Україну. Найбільший інтерес для нас представляли опубліковані досить детальні описи Подільської губернії, зосереджений у них цінний фактичний матеріал про національний склад та народонаселення. Чимало статистичних відомостей про Поділля середини 50-х рр. XIX ст. подає у своєму дослідженні Н.П. Столянянський [10], зокрема про станові трансформації населення регіону, в тому числі купців, серед яких все більше переважали євреї.

Протягом 1796–1798 рр. завдяки силам військових інженерів та землемірів, були зібрані свідчення про економічне, географічне та соціальне становище краю. Ці матеріали були ретельно опрацьовані губернським землеміром К. Екстером, які зібрані в Описі Подільської губернії 1800 р. і подані подільському губернатору [3]. Згідно цього опису, в краї наприкінці XVIII ст. налічувалося 14 міст і 88 містечок. У 1819 р. подібний опис краю зробив губернський землемір В. Рудницький. Варто сказати, що дані документи нещодавно привернули увагу дослідників, які опублікували опис В. Рудницького та фрагменти з опису К. Екстера. Їх цінність полягає в тому, що створює можливості для розкриття соціальних процесів наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XIX ст., особливо зміну становою складу на користь росіян і євреїв у містах і містечках, захоплення разом з поляками керівних позицій в управлінні, власності, розподілі доходів.

Наведений історіографічний огляд свідчить, що упродовж багатьох десятиліть проведено значну роботу з вивчення історії Правобережної України кінця XVIII – 50-х рр. XIX ст. Зусиллями вчених, науковців і краєзнавців опрацьовано і введено в науко-

вий обіг значний фактичний матеріал, створено чималу джерельну базу, чільне місце в якій посідають вперше введені у науковий обіг архівні документи і матеріали, опубліковані документальні, передусім статистичні збірники і описи, а також законодавчі та нормативні акти російського самодержавства, якими регулювалася інкорпораційна, в тому числі етнонаціональна, етнODEMOГРАФІЧНА політика регіону, проаналізовано низку фактів і явищ, а також напрацьовано досвід їх систематизації та осмислення.

Отже, на часі всебічне, ґрунтовне комплексне вивчення політичних, соціально-економічних, етнонаціональних, етнODEMOГРАФІЧНИХ та інших аспектів з історії Правобережжя з кінця XVIII до середини XIX ст. Адже, розбудова незалежної Української держави і національне відродження підвищують актуальність нових досліджень на сучасній методологічній основі. Поява таких праць збагатить українську теорію і практику об'єктивними знаннями про один із важливих періодів вітчизняного минулого.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний історичний архів України у Києві, ф.442, оп.1, спр.1041, 7700; оп.300, спр.1. ч.3, арк.37-40; оп.84, спр.374, оп.89, спр.354.
2. Державний архів Хмельницької області, ф.115, оп.1, спр.2; ф.227, оп.1, спр.23; спр.71.
3. Топографическое описание Подольской губернии 1802 г. // Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф.1657.
4. Полное Собрание Законов Российской империи. — СПб. : Тип. II Отделения его императорского Величества канцелярии, 1830. — Т.24. — № 17634; Т.23. — № 17112; Т.25. — № 18119; Т.26. — № 19293; Т.27. — № 20004; Т.28. — № 21861.
5. Военно-статистическое обозрение Российской империи. — Т.Х. — Ч.2. —Подольская губерния. — СПб. : Тип. Департамента Генерального штаба, 1849. — 284 с.; Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897. — Вып. XXXII: Подольская губ. / Изд. центр. стат. комитетом М-ва вн. дел; под ред. Н.А. Тройницкого. — СПб., 1897-1905. — С.188-190.
6. Викул П. Прошедшее Подолии / П. Викул // Подольские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — 1893. — № 2. — С.36-37; Путевые очерки Подолии // Киевская старина. — 1884. — Т.10. — С.662; Сборник сведений о Подольской губернии. — Каменец-Подольский, 1884. — Вып.3. — С.32.
7. Гульдман В.К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. Издание Подольского губернского статистического комитета / В.К. Гульдман. — Каменец-Подольский : Тип. Подольского губ. правления, 1889. — 414 с.
8. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал А. Похилевич. — Біла Церква : Видавець О.В. Пшонківський, 2009. — XXII+642 с.
9. Статистическое описание Киевской губернии, изданное тайным советником, сенатором Иваном Фундуклеем : в 3-х т., 4 ч. — СПб. : Тип. МВД, 1852. — Ч.1. — 549 с.; Ч.2. — 534 с.; Ч.3. — 572 с.

10. Столпянский Н.П. Девять губерний Западно-русского края в топографическом, географическом, статистическом и историческом отношениях / Н.П. Столпянский. – СПб., 1866. – 200 с.
11. Антонович В. Исследование о крестьянах в Юго-Западной России по актам 1700-1798 (Предисловие к II тому VI части Архива Юго-Западной России) / В. Антонович. – К. : Тип. И. и А. Давыденко, 1870. – 64 с. – С.63-64.
12. Антонович В.Б. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. – Т.1 / В.Б. Антонович. – К. : Тип. Е.Я. Федорова, 1885. – 351 с.
13. Багалий Д.И. Новый историк Малороссии. Отчет о 32-м присуждении наград графа Уварова / Д.И. Багалий. – СПб. : Тип. Архитектурное наследие, 1891. – 148 с.
14. Бармак М.В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / М.В. Бармак. – Тернопіль : Вид-во Астон, 2007. – 515 с.
15. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. (1793-1830 рр.) / Даніель Бовуа ; переклад з французької Зої Борсюк. – Львів : Кальварія, 2007. – 296 с.
16. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863 рр.) / Даніель Бовуа. – К. : Інтел, 1996. – 415 с.
17. Водарский Я.Е. Население России за 400 лет (XVI – начало XX вв.) / Я.Е. Водарский. – М. : Просвещение, 1973. – 159 с.
18. Гуржій І.О. Боротьба трудящих мас України за соціальне і національне визволення (XV–XIX ст.) / І.О. Гуржій. – К. : Знання, 1967. – 48 с.
19. Гуржій І.О. Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / І.О. Гуржій. – К. : Держполітвидав УРСР, 1958. – 180 с.
20. Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні з кінця XVIII ст. до 1861 р. / І.О. Гуржій. – К. : Вид-во Акад. Наук УРСР, 1962. – 207 с.
21. Гуржій І.О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. / І.О. Гуржій. – К. : Держполітвидав УРСР, 1954. – 452 с.
22. Історія України: нове бачення / В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, О.І. Гуржій та ін. ; за ред. В.А. Смоля. – К. : Альтернативи, 2000. – 464 с.
23. Кабузан В.М. Изменения в численности, удельном весе и размещении дворянства в России в 1782-1858 гг. / В.М. Кабузан, С.М. Троицкий // История СССР. – 1971. – № 4. – 458 с.
24. Казьмирчук Г.Д. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій половині XIX ст. / Г.Д. Казьмирчук, Т.М. Соловйова. – К. : ТОВ «Міжн. Фінан. Агенція», 1998. – 174 с.
25. Короткий В.А. Антонович Володимир Боніфагійович / В.А. Короткий // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – Т.1: А-В. – С.105.
26. Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – Кн. II. – Вып. 4-5 / Н.И. Костомаров. – М. : Книга, 1991. – 536 с.
27. Кравченко В.В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.) / В.В. Кравченко. – Х. : Основа, 1996. – 295 с.
28. Лисенко С. Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). 2-е вид., виправ., доп. / С. Лисенко, Є. Чернецький. – Біла Церква : Вид. О.В. Пшонківський, 2007. – 448 с.

29. Магочій П-Р. Україна: історія її земель та народів / П-Р. Магочій ; авториз. пер. з англ. Е. Гейдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук ; наук. ред. С. Біленький ; відп. ред. В. Падяк. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. — 794 с.
30. Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.) / М.І. Марченко. — К. : Вид-во КДУ, 1959. — 222 с.
31. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи / Б.Н. Миронов. — СПб. : Дм. Булавин, 1999.
32. Поліщук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ю.М. Поліщук. — К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. — 432 с.
33. Романцов В.О. Український етнос: на одвічних землях та за їхніми межами (XVIII–XX століття) / Володимир Романцов. — К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1998. — 184 с.
34. Рыздзюнский П.Г. Городское гражданство дореформенной России / П.Г. Рыздзюнский. — М. : АН СССР, 1958. — 559 с.
35. Сарбей В.Г. Роздуми з приводу фундаментальної історії України / Віталій Сарбей // Київська старовина. — 2003. — № 1. — С.132-156.
36. Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквях Подольской епархии. Ушицкий уезд / Е. Сецинский // Труды Подольского церковного историко-археологического общества. — Каменец-Подольский : Тип. Подол. Губ. правления, 1911. — Вып. XI. — С.1-144; Вып. XII. — С.145-298.
37. Філінюк А.Г. Міжнародні відносини в Правобережній Україні на межі XVIII–XIX ст. у контексті політичних і соціально-станових чинників / А.Г. Філінюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. — Кам'янець-Подільський : Оіум, 2010. — С.158-171.
38. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації : монографія / А.Г. Філінюк. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. — 728 с.
39. Філінюк А.Г. Російська колонізаційна політика у Правобережній Україні на рубежі XVIII–XIX століття / А.Г. Філінюк // Історія України: Маловідомі імена, події, факти : збірник статей. — К., 1999. — Вип.9. — С.43-56.
40. Філінюк А.Г. Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX століття) : монографія / А.Г. Філінюк, Т.В. Ігнат'єва. — Кам'янець-Подільський : Кам-Поділ. держ. ун-т, ред.-вид. відділ, 2006. — 316 с.
41. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття) : монографія / Н.О. Щербак. — К. : ПЦ «Ризографіка», 2005. — 616 с.

А. А. Богуцька

**Этнонациональное и этнодемографическое развитие
Правобережной Украины в 1795-1858 гг.: историография
и источниковая база проблемы**

В статье предпринята попытка провести краткий анализ среды имеющейся источниковой базы и охарактеризовать вклад историков и краеведов в изучение проблемы этнонационального и этнодемографического развития Правобережной Украины в конце XVIII – первой половине XIX века. Проанализированы три основные этапы истории изучения этнонационального и этнодемографического развития Правобережья на которые обращали внимание исследователи, изучая данную проблематику. Ведь шаг за шагом накапливался

фактический научный материал и росло теоретическое понимание того, как в условиях Российской империи росла численность населения Правобережной Украины, какие факторы на увеличение количества жителей влияли, которые были тенденции и особенности этнонациональных и этнодемографических изменений. Обращено внимание на отдельную группу работ современных историков, к которой относится учебная литература, которая имела концептуальное, методологическое значение. Для успешного решения поставленных задач и достижения сформулированной цели были обработаны значительный круг исторических источников, в частности, ключевую базу работы составляет комплекс разнообразных по происхождению и содержанию источников: среди них архивные документы и материалы; правительственные документы Российской империи, опубликованные в ПСЗРИ-I, II; документальные сборники, периодическая печать XIX в. Сделан частичный анализ документов Государственного архива Хмельницкой области и Центрального государственного исторического архива Украины в г. Киеве, которые составили основу источниковой базы исследования.

Ключевые слова: Правобережная Украина, этнонациональный процесс, этнодемографическое развитие, деклассация, историография, источниковая база.

Alena Bogutskaya

Ethno-nationally and ethno-demography the development of Right-Bank Ukraine during 1795-1858: historiography and source base of the problem

The article is an attempt to conduct a brief analysis between existing sources and to characterize the contribution of historians and ethnographers in the study of ethnic and ethnic and demographic development of the Right-Bank Ukraine in the late XVIII – first half of the nineteenth century. Analysis of the three main stages of the history of the study of ethnic and ethnic and demographic development of the right bank which drew the attention of researchers studying this issue. For step-by-step accumulated actual scientific material and growing theoretical understanding of how conditions in the Russian Empire was growing population of Right-Bank Ukraine, which factors in the increasing number of residents affected, have been the trends and features of ethnic and ethnic and demographic changes. Attention is paid to a separate group of works by modern historians, which include literature that is conceptual, methodological significance. The successful solution of the tasks and achieve goals articulated been handled a substantial number of sources, including the source base work is a complex of different origin and content sources, including archival documents and materials; government documents Empire, published in PSZRY-I, II; statistical, documentary and documentary collections, periodicals XIX century. The article made a partial analysis of documents Khmelnytsky Oblast State Archives and the Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev, which formed the basis of the source database research.

Key words: Right-Bank Ukraine, national processes, ethnic and demographic development, ethnic group, declassatsiya, historiography, source base.

Отримано: 25.10.2016